

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

УДК 347.45/.47

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.4.4>

ДОЦЕНКО О.О.

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРАЖЕННЯ ВОЛІ ЗА ДОПОМОГОЮ
ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ****LEGAL REGULATION OF EXPRESSION OF WILL BY MEANS
OF IT-TECHNOLOGIES IN THE LEGISLATION OF UKRAINE**

Викладаються питання правового регулювання вираження волі за допомогою ІТ-технологій у законодавстві України.

Розглянуто способи вираження волевиявлення особи як психічного процесу моделювання поведінки та мотивованого бажання досягнути можливий за такого правочину правовий результат та його мету. Визначено такий спосіб вираження волі як використання технологій, який потребує детального дослідження та вдосконалення правової регламентації.

Проаналізовано законодавче закріплення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плани заходів щодо її реалізації. В статті аналізується запровадження таких інструментів електронної демократії, як електронні петиції, консультації та звернення в Україні. Правовий механізм впровадження електронного звернення забезпечується шляхом прийняття відповідних змін до законодавства.

Досліджено запровадження Порталу «Дія» як сервісу, за допомогою якого демонструється ідея «країни у смартфоні», найважливішим результатом якого є те, що в Україні за останнє десятиліття досягнуто значного прогресу в удосконаленні процедури реалізації волевиявлення за допомогою інформаційних технологій. Проаналізовано основні завдання Порталу «Дія», визначені законодавством. Наголошено на можливості вираження волі за допомогою державних порталів та можливості ідентифікації особи. Звернуто увагу на досягнення на законодавчому рівні можливості вираження волі за допомогою іт-технологій.

Зроблені висновки та надані рекомендації щодо узгодженого застосування норм чинного законодавства у практичній діяльності спеціалістів відповідної галузі. Запровадження систем електронних петицій та громадянських ініціатив в Україні допомагає розширити потенціал участі громадян та обговорень. Через необхідність укладення ряду технічних контрактів виникає проблема ймовірної залежності від рішень приватного сектора, пов'язаних з інформаційними технологіями.

Привернуто увагу на необхідність подальшої наукової співпраці вчених, спеціалістів у необхідності подальшого вдосконалення законодавства та можливостей щодо вираження волі з різних питань за допомогою електронних технологій.

Ключові слова: договірне право, цивільне право, вираження волі, способи вираження волі, портал «Дія», електронна демократія, електронна петиція.

The issues of legal regulation of expression of will by means of IT-technologies in the legislation of Ukraine are outlined.

The ways of expressing a person's will as a mental process of modeling behavior and motivated desire to achieve the possible in such a transaction legal result and its purpose are considered. Such a way of expressing the will as the use of technology, which requires detailed research and improvement of the legal regulation, is defined.

The article analyzes the legislative consolidation of the Concept of e-democracy development in Ukraine and plans of measures for its implementation. The article analyzes the introduction of such e-democracy tools as electronic petitions, consultations and appeals in Ukraine. The legal mechanism for the implementation of electronic appeal is provided by adopting appropriate amendments to the legislation.

The introduction of Diia Portal as a service that demonstrates the idea of a "country in a smartphone" is investigated, the most important result of which is that Ukraine has made significant progress in improving the procedure for the implementation of the will through information technology over the past decade. The main tasks of Diia Portal, defined by the legislation, are analyzed. The possibility of expressing the will through state portals and the possibility of identifying the person was emphasized. Attention was drawn to the achievement at the legislative level of the possibility of expressing will through IT technologies.

Conclusions were made and recommendations were given on the consistent application of applicable legislation in the practical activities of specialists in the relevant field. The introduction of e-petition systems and citizens' initiatives in Ukraine helps to expand the potential for citizens' participation and debate. The need to conclude a number of technical contracts raises the problem of possible dependence on private sector solutions related to information technology.

Attention was drawn to the need for further scientific cooperation of scientists, specialists to the need to further improve legislation and opportunities for expressing the will on various issues through electronic technologies.

Key words: *contract law, civil law, expression of will, ways of expressing will, Diia Portal, e-democracy, electronic petition.*

Вступ. Поняття свободи волі має вирішальне значення як для індивідуального, так і для суспільного життя. Для отримання свободи волі процес прийняття рішень має здійснюватися особою без втручання будь-яких людей чи механізмів у процедуру. В умовах глобальної інформатизації світу та суспільства все більше правочинів укладається за допомогою ІТ-технологій. Так, прогресивне зростання електронного комерційного обороту товарів, робіт та послуг у мережі Інтернет має обов'язковим наслідком виникнення нових форм цивільних та господарських відносин.

Поглиблення нашого розуміння цифрових технологій та їхнього значення для держави та її громадян стає надзвичайно актуальним. Зокрема, стрімкий розвиток електронних правочинів, штучний інтелект, хмарні обчислення, блокчейн докорінно змінюють способи, якими уряди розробляють і впроваджують державну політику та програми, а також те, як вони взаємодіють із громадськістю. Інформаційні технології все більше потрібні як технічна платформа, яка здебільшого сприяє прямій передачі інформації громадянам. Вираження волі за допомогою інформаційних технологій в Україні знаходяться на етапі розвитку та потребують постійного поліпшення та вдосконалення.

Питаннями вираження волі за допомогою інформаційних технологій, дослідженням питань електронної комерції займалися такі вчені як С. Кехель, П. Сінг, П. Дінс, Н. Джерк, Г. Дункан, К. Пейтель, А. Саммер, А. Воронова, Ю. Асадчев. Зазначені наковці аналізували та вивчали питання як загального порядку укладення електронних договорів, так і присвячували аналіз окремим положення та проблемам вираження волі онлайн. Проте, на даний час велика кількість питань, що стосуються способів вираження волі за допомогою інформаційних технологій, імплементація їх у законодавство залишається не чітко врегульованою. Зокрема, мова йде про способи ідентифікації особи в мережі інтернет, способи вираження волі в мережі Інтернет при укладенні правочинів та проблеми захисту інформації в мережі Інтернет.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення та розкриття основних сучасних законодавчих ініціатив, спрямованих на забезпечення волевиявлення засобами інформаційних технологій. Ретельне дослідження цього питання підтверджує той факт, що процес удосконалення

правового забезпечення волевиявлення за допомогою інформаційних технологій сприяє підвищенню політичної участі громадян. Тому виникає нагальна необхідність проведення дослідження нових критеріїв наукового пошуку в контексті оновлених і динамічних явищ правового середовища.

Результати дослідження. Прогресивне зростання електронного комерційного обороту товарів, робіт та послуг у мережі Інтернет має обов'язковим наслідком виникнення нових форм цивільних та господарських відносин.

Зокрема, на даний час існує проблема ідентифікації особи (як фізичної особи так і юридичних осіб при вираженні волі в електронній формі). Правильна ідентифікація сторін покликана зменшити можливі шахрайські дії з боку сторін, або у разі порушення прав сторони, покликана сприяти відновленню порушених прав та можливості пред'явлення вимог саме до тієї особи, яка є стороною правочину.

Для отримання свободи волі процес прийняття рішень має здійснюватися особою без втручання будь-яких людей чи механізмів у процедуру. Зазначені рішення не можуть бути вільними, якщо вони виникають у результаті випадкового вибору. Практично кожне рішення має бути раціонально вмотивованим. Укладення будь-якого правочину передбачає наявність вольових відносин та узгодженість волі їх сторін. У цьому світлі основним негативним впливом традиційної політичної культури є те, що у свідомості громадян досі зберігається патріархальне уявлення про реалізацію волі, глибоко вкорінене в неможливості впливу на державну політику.

Тому, про неї можна говорити лише за зовнішнім вираженням – волевиявленням. Воля повинна бути проявлена ззовні, в іншому випадку вона втрачає юридичне значення. При учиненні правочинів їхні сторони повинні чітко і ясно виражати своє волевиявлення. При тому воля та волевиявлення повинні співпадати. Воля – психічний процес моделювання своєї поведінки та мотивоване бажання досягнути можливий за такого правочину правовий результат та його мету. [1, с. 157].

Перш за все, слід визначити в які способи може відбуватись волевиявлення особи. Волевиявлення може бути виражено:

1) усно. Відповідно до ч. 1 ст. 206 Цивільного кодексу України, передбачено, що усно можуть вчинятися правочини, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, а також правочинів, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність.

2) шляхом мовчання. В даному випадку мова йде, про дії двох чи більше його сторін, які свідчать про укладення правочину. Так, ч. 3 статті 205 Цивільного кодексу України визначено, що у випадках, встановлених договором або законом, воля сторони до вчинення правочину може виражатися її мовчанням.

3) волевиявлення може здійснюватися за допомогою конклюдентних дій, тобто особа для укладення правочину учиняє такі дії, з змісту яких вбачається намір укласти правочин. Такі правочини можуть учинятися у вказаних способів, якщо законом не встановлений інший спосіб волевиявлення укласти правочин;

4) волевиявлення, шляхом письмового підписання певного документу (договору). Такий документ може бути у простій або кваліфікованій формі. Процедура досягнення домовленості чи укладанні іншого правочину врегульована спеціальними нормами права: загальними положеннями договірних права, спадкового права тощо.

5) укладення правочинів через використання мережі Інтернету. Цей спосіб укладення правочинів є техніко- чи програмно-правовий. Такий спосіб вираження воля для укладення правочинів є розповсюдженим в першу чергу в електронній торгівлі, банківській та біржовій діяльності. Програмно-правовий спосіб укладення договору здійснюється через код у певній програмі (системі), що реєструються серверами іншої сторони.

Саме такий спосіб вираження волі шляхом використання технологій і потребують детального дослідження та вдосконалення правової регламентації.

В Україні питання впровадження електронної демократії та можливості вираження волі за допомогою електронних технологій розвивається з 2011 року [2]. Зокрема, Розпорядженням КМ України від 8 листопада 2017 р. № 797-р прийнято Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації. [3].

Концепція розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації 2017 року передбачала засади встановлення різних форм електронної демократії в Україні у два етапи. До 2018 року необхідно було запровадити відповідну нормативну базу, створити

інструменти електронної демократії, доступні всім громадянам. Особливу увагу слід приділяти створенню правового механізму електронного звернення громадян, електронного виборчого процесу, електронних референдумів та плебісцитів, а також відповідної ідентифікації фізичних та юридичних осіб.

Впровадження Другого етапу розпочалось прийняттям Розпорядження Кабінету міністрів України від 12 червня 2019 р. № 405-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019-2020 роки.» [4].

Другий етап передбачав впровадження відповідних мережевих сервісів у сфері електронної демократії та створення умов для їх належного надання.

Запровадження таких інструментів електронної демократії, як електронні петиції, консультації та звернення, є дуже важливим в Україні, і кожен із цих інструментів використовується як на місцевому, так і на національному рівнях. Правовий механізм, наприклад, реалізації електронних петицій, відображено в таких нормативно-правових актах: Указ Президента України «Про Порядок розгляду електронних звернень на ім'я Президента України», Постанова Кабінету Міністрів від України «Про затвердження Порядку розгляду електронних звернень до Кабінету Міністрів України». Відповідні петиції мають бути розглянуті, якщо за три місяці буде зібрано не менше 25 тисяч підписів.

Наразі робота із зверненнями до парламенту регулюється розпорядженням Голови Верховної Ради України «Про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій формах». Протягом 2021 року громадянами в системі «Електронні петиції» на офіційному веб-сайті Верховної Ради України було ініційовано 783 електронні повідомлення [5]. Аналіз звернень дає змогу стверджувати, що в питаннях звернень були забезпечення верховенства права та охорони правопорядку, реалізації прав і свобод громадян, запобігання дискримінації, соціальної політики та соціального захисту, фінансової, податкової політики.

Правовий механізм впровадження електронного звернення забезпечується шляхом прийняття відповідних змін до законодавства (Верховна Рада України, 2015 р.). Так, наприклад у 2021 році до Управління з питань звернень громадян Апарату Верховної Ради України надійшло 242,308 тис. звернень, що у 2,5 рази більше, ніж у 2020 році. З метою забезпечення додержання законності та охорони правопорядку, реалізації прав і свобод громадян, запобігання дискримінації надійшло 76,679 тис. звернень, з питань охорони здоров'я – 55,686 тис. звернень. Крім того, найактуальнішими були питання соціальної політики, соціального захисту населення, яких було 9,124 тис. [5].

З огляду на всі зазначені аспекти, не можна заперечувати, що одним із позитивних результатів плану дій стало запровадження Порталу «Дія» як сервісу, за допомогою якого демонструється ідея «країни у смартфоні». У цьому світі, особлива увага приділяється впровадженню електронних сервісів та додатків. Портал «Дія» також використовується як цифровий гаманець, де користувачі носять цифрові версії своїх офіційних документів, що посвідчують особу, таких як паспорти та водійські права. Зокрема Постановою Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137 «Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг» визначено мету, основні завдання, функціональні можливості та суб'єктів Єдиного державного вебпорталу електронних послуг Портал Дія.

Відповідно до п.5 Постанови Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137 «Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг». Портал Дія виконує такі основні завдання:

1) надання електронних публічних послуг, зокрема комплексних електронних публічних послуг, надання їх в автоматичному режимі з отриманням та використанням у разі потреби інформації з національних електронних інформаційних ресурсів, інших інформаційно-комунікаційних систем, яка необхідна для надання таких послуг;

2) ведення інформаційних (автоматизованих) систем, інформаційно-комунікаційних систем, реєстрів, баз даних;

3) забезпечення користувачам доступу до отримання фінансових послуг;

4) забезпечення через електронний кабінет користувача доступу до інформації з національних електронних інформаційних ресурсів, інших інформаційно-комунікаційних систем, зокрема про користувача;

5) забезпечення користувачів інформацією про публічні (електронні публічні) послуги, зокрема комплексні електронні публічні послуги, надані в автоматичному режимі, із використанням Порталу Дія;

6) забезпечення офіційного електронного листування під час надання публічних (електронних публічних) послуг, розгляду звернень та адміністративних справ (справ, що розглядаються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування;

7) сплата адміністративного збору за надання публічних (електронних публічних) послуг;

8) забезпечення користувачів інформацією про перебіг та результати надання електронних публічних послуг, розгляду звернень та адміністративних справ у режимі реального часу;

9) подання скарг за результатами надання публічних (електронних публічних) послуг, розгляду звернень та адміністративних справ, забезпечення офіційного електронного листування під час проведення процедур оскарження та інші. [6].

Додаток також дозволяє користувачам змінювати адресу реєстрації, що є важливою особливостю з огляду на мільйони внутрішньо переміщених осіб у період російської військової агресії. Також важливим було нормативне запровадження в Україні функціонування системи електронної ідентифікації [7], законодавча розробка засад кібербезпеки України [8]. На процес формування електронного голосування також вплинуло ухвалення у 2019 році Виборчого кодексу України, який дав змогу прийняти рішення про впровадження інноваційних технологій, програмного забезпечення при організації та проведенні виборів у формі експерименту або пілотного проекту.

Проте недостатній розвиток засобів безпеки, в тому числі зберігання інформації на серверах, унеможливило повну реалізацію вищезазначеного плану. В Україні все ще існує значна недовіра частини громадян, а також держави до онлайн-голосування. Ця недовіра може поставити під загрозу готовність громадськості прийняти результати виборів через цю систему, особливо якщо ті, хто програв вибори, звинувачують систему в шахрайстві чи маніпуляціях.

Це свідчить про те, що безпека, а також сприйняття безпеки повинні бути ключовим фактором перед впровадженням можливості вираження волі шляхом застосування ІТ-технологій. Існує високий ризик компрометації технології електронного голосування, особливо з огляду на триваючий військовий конфлікт між Україною та російською федерацією.

Висновки.

Можна зробити висновок, що пряма комунікація між владою та громадянами через компоненти електронної демократії, спираючись на їхній соціальний досвід та знання, може призвести до вдосконалення політики та законодавства. Новий тип спілкування ґрунтується на вивченні та обміні думками, узагальненні та оцінці довіри суспільства до демократичних інститутів та легітимності влади.

Наразі, багато країн світу мають цифровий розрив з точки зору доступності, а також щодо географічних територій, доступу до Інтернету, здоров'я, соціального статусу, політичних інновацій, програмного забезпечення та операційних систем. Технологічна відсталість та недостатня реалізація поточного процесу волевиявлення громадян зумовлена наявністю перешкод для успішного доступу до системи.

Запровадження систем електронних петицій та громадянських ініціатив в Україні допомагає розширити потенціал участі громадян та обговорень. Стає все більш очевидним, що через необхідність укладення ряду технічних контрактів виникає проблема ймовірної залежності від рішень приватного сектора, пов'язаних з інформаційними технологіями.

Найважливішим результатом нинішнього дослідження, на якому наголошує переважна більшість дослідників, є те, що в Україні за останнє десятиліття досягнуто значного прогресу в удосконаленні процедури реалізації волевиявлення за допомогою інформаційних технологій.

Прикладом цього може бути діяльність веб-порталу «Дія» та поточний стан реалізації порядку подання та прийому електронних звернень громадян та електронних петицій. На законодавчому рівні також досягнуто значного прогресу у сфері організації виборів в Україні та забезпечення їх чесності.

Подальша ґрунтовна правова та технічна підготовка щодо впровадження онлайн-голосування в Україні допоможе уникнути помилкових кроків у цій сфері та пом'якшити ситуацію, яка потенційно може поставити під сумнів основи демократії в Україні та поставити під загрозу досягнутий прогрес. Успішність реалізації волевиявлення громадян через електронні технології значною мірою визначається цифровою інфраструктурою, високим рівнем доступу громадян до Інтернету, що яскраво демонструють країни Європейського Союзу на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій.

Список використаних джерел:

1. В. Котис. Воля та волевиявлення у цивільному праві України та зарубіжних країн. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40625/1/175.pdf> (дата звернення: 06.11.2022).
2. Ліга Закон. ВР підтримала обслуговування електронних підписів за моделлю ЄС. URL: https://biz.ligazakon.net/news/211188_vr-pdtrimala-obslugovuvannya-elektronnikh-pdpisv-zamodellyu-s (дата звернення: 06.11.2022).
3. Концепція розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМ України від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 06.11.2022).
4. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019-2020 роки: Розпорядження Кабінету міністрів України від 12 червня 2019 р. № 405-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2019-%D1%80#Text>. (дата звернення: 06.11.2022).
5. Управління з питань звернень громадян (rada.gov.ua). URL: <https://vzvernenn.rada.gov.ua/documents/>
6. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.11.2022).
7. Про затвердження Положення про інтегровану систему електронної ідентифікації. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 р. № 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.11.2022).
8. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст. 403.